

Személyi lapok és — helyes kiválasztás.

— Jegyzetek a Magyar Gyermektanulmányi Társaság ankétjához. —

A *Gyermek és az Ifjúság* 1941. I. számát teljesen a Magyar Gyermektanulmányi Társaság Személyi lap-ankétjának szenteli. *Koszterszitz József* az Előszóban utal az eddigi külföldi- és hazai kísérletekre, az utóbbiak kapcsán első sorban Nagy László munkájára, ki már évtizedekkel ezelőtt részletes javaslatot is tett, sőt mintát is készített a személyi lapok írásához s utal egyes iskolák és pedagógusok (*Róder Pál, Boda István, Marcell Mihály, Domokosné*) munkájára, akik elméleti vagy gyakorlati úton keresték a megoldást erre a fontos kérdésre... Nagy az út az első kísérletektől az 1938-ik évi Rt-ig, mely kötelezően vezeti be a személyi lapok vezetését s ez a nagy út teljesen igazolja *Nagy László* és a magyar gyermektanulmányozás régi törekvéseit. Századunk elején valósággal forradalminak tartották az olyan pedagógust, aki a régi módszer megszokottságait bírálni merete s a tanítást a gyermek jobb megismerésének alapjára kívánta építeni. Élénken emlékszünk még a század első évtizedében elhangzott vitaelőadásokra, melyeket a Magyar Gyermektanulmányi Társaság rendezett. A fiatal pedagógusokon kívül a szülők ezreit vonzották ezek az előadások s vonzották nem egyszer a modern pedagógia ellenfeleit is (1912 októberében e sorok írójának előadása kapcsán órákig tartó vitát folytattak *Nógrádi László* reformpedagógus és *Waldapfel János*, a mintagimnázium kitűnő, de a régi módszerekhez ragaszkodó tanára.)

Az idő érleli a dolgokat is és ami Nagy László elgondolásában még forradalmi elgondolásnak látszott, az ma hivatalos program.

A személyi lap vagy helyesebben a személyiség megfigyelését szolgáló „egyéni lap” Nagy László elgondolásában elválasztó vonal a régi és új pedagógia közt. *Előzményei:* szeretettel való elmélyedés a növendék lelki világában, életjelenségeinek tudatos megfigyelése, ha mód van rá, laboratoriumi kísérletek útján; *következménye:* a növendék megfelelő életpályára való irányítása felismert sajátos képességei alapján. *Tudományos eljárás a gyermek gyakorlati irányítása szempontjából:* ilyen cél vezeti Nagy Lászlót. Meg kell oldani a tanuló lelki és szociális problémáit s ha ezek meg vannak oldva, a társadalmi élet nagy szintéziséhez is közelebb jutottunk. Nagy László úttörő munkája a gyermek érdeklődésének, egyéni képességeinek felvázolásával kezdődik, ezek feltárása után felépíti az *életkoroknak megfelelő Didaktikát*, megrajzolja a *magyar közoktatás rendszerét* — s ezen látszólag elméleti munka végén mint legtermészetesebb feladatot ismeri fel, hogy a pedagógiának azaz: magának az iskolának a helyes pályaválasztásra, tehát a megfelelő életmunkára kell előkészíteni a tanulókat. Hogyan vezetnek a szálak a gyermek megismerésétől az ifjú pályaválasztásáig, arra jellemző egy-egy pszichogramma, mely Nagy László kezéből és laboratóriumából kikerült:

„Intelligens fiú, de értelmének iránya gyakorlati és produktív. Eből származnak tanulási nehézségei. Maradandóvá csak az válik lelkében, amihez *saját tapasztalatai alapján* jut el. Nehezen fogja fel a dol-

gokat, de mélyen gondolkodik s azok a képzetek, melyeket magának megalkotott, jók és pontosak. Emlékezete nem kiváló, figyelme sem az, de gondolkodása aránylag iskolázott és logikus. Matematikai gondolkodása nem kiváló, de alapfelfogása és esztétikai érzéke fejlett. Alakokkal gondolkodik és nem mennyiségekkel. De a mennyiségeket sem mellőzi, számképleteit is feldolgozza ott, ahol alakkombinációkról van szó. Ezért műszaki felfogása kiváló s ebből a műszaki felfogásból nem hiányzik a számelem. Sőt sok esztétikai elem is van alakfelfogásában, ami számára előnyt jelent a gyakorlati életben.

Egyszóval: önálló gondolkodásra hajlandó s az elméleti oktatásokhoz kevésbé alkalmazkodó fiú. Érdeklődése is eredeti és önálló. A szabad természet és az állatok felé fordul most az ő teljes érdeklődése. Itt is ellentétek vannak benne. Ő akar lenni a természet felett, de mélyen érző szívet is tanusít az állatok iránt. Egyáltalában minden állati és emberi szenvedés mélyen meghatja őt. *Ezek orvosi szempontok az ő lelkiéletének fejlődésében:* Csak fejlődjenek tovább a fiúban az erkölcsi szempontok. Ezek meg fogják reparálni értelmének hiányait. Fő, hogy hassanak az ő nemes irányú képességére.

Jó neki a reáliskola. De még jobb volna a reálgimnázium. Arra kell számítani, hogy később műszaki, vagy orvosi pályára léphessen.¹⁴

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság ankélján 17 előadás hangzott el.

Amíg az Előszóban Kosztlerszitz József a kérdés multjára utal, a Bevezetésben Fraknóy József arra figyelmeztet, hogy a tanároknak saját magukat is tökéletesíteniük kell a gyermekmegfigyelés terén s arra, hogy az egyes tanárok megfigyeléseit közös megbeszélésnek kell követnie.

Tamás Viktor előadása hangsúlyozza, hogy a megismerésnek a tanuló családi körülményeire és környezetére is ki kell terjednie, ami sokszor arra a tapasztalatra juttatja a tanárt, hogy éppen a szülők azok, akik hozzá nem értésükkal, terhes beavatkozásukkal megakadályozzák a gyermek készülését.

Cser János a figyelem és érdeklődés megállapításának tudományos módszerét ismerteti s azt reméli a személyi lap rendszertől, hogy „ezáltal újabb forrással gazdagodik az az adatkincs, amely a magyar ember és a magyar lélek igazi megismerése szempontjából rendelkezésünkre áll.” (A Gyermek és Ifjúság 1941. I. 22.)

Schmidt Ferenc egyik értekezésében (A tanulók emlékezetéről) arra az eredményre jut, hogy a megfigyelésnek ki kell terjednie az emlékezet fejlődésére, tárgyára, erejére, értékére, alakjára, az emlékezet és tanulás viszonyára, Schmidt másik értekezése a gondolkodás tudatos és gépszerű folyamatáról szól: mily szerepük van a gondolkodásnál a vezérképzeteknek, analógiáknak stb. s összefoglalásában nemcsak a gondolkodás fejlődésének, típusainak, időtartamának, értékének, de a gondolkodás egyéni sajátosságainak megfigyelését is szükségesnek látja.

Noszlopy László is két tanulmánnyal vesz részt az ankéten. Az egyik címe: *A tanuló ítélőképessége és véleményalkotása.* A kettő rokon-

¹ Cser János: Nagy László munkássága. A Székesfővárosi Pedag. Szemin. lélektani laboratóriumában. Nagy László Emlékére . . . 99. o. Bp. 1932.

ságban van egymással mégsem azonos. Mindkettőnek megállapítása nagy gondosságot igényel. Az ítéletalkotással kapcsolatban a részképességeket is meg kell figyelni: képes-e a tanuló a logikai osztályozásra? van-e valóságérzéke? kritikai képessége? s végül: megvan-e benne a lényeg megragadásának tehetsége? A véleményalkotás még összetettebb folyamat. Ennek megfigyelése még nagyobb elmélyedést kíván. A véleményalkotás már a megítélésből származó álláspontot jelent, ez az álláspont lehet: bátor vagy tapogatózó, reális vagy ideális, optimista vagy pesszimista, de mindenestre az életfelfogásnak, a világnézetnek kifejezője. Noszlopy másik értekezésében a probléma lényegére tapint, mikor megállapítja, hogy „a személyi lapok ha szakszerű és lelkiismeretes megfigyelés nyomán készülnek, felbecsülhetetlen támasztékot jelenthetnek a pályaválasztás számára” (43). Ebből a szempontból javasolja Noszlopy, hogy a pedagógusok figyeljék meg: lassan vagy gyorsan ér-e a gyermek? miben válik ki osztálytársai közül? hogyan fogadja a kapott intéseket? kritizálja-e tanárait és mi miatt? befolyásolja-e az osztály szellemi alakulását?

Kempelen Attila a tanulók kifejezőképességének megfigyelését tartja kíváncsúnak. Milyen a gyermek *beszéde*: egyhangú, szaggatott? természetes mesterkéltnak? *Írásbeli kifejezései*: rövidek vagy terjedősek? szárazak, vagy hangulateltelők? stílusa közönséges-e vagy választékos? „Az egyén fejlődését szépen nyomon követhetjük kifejezőképességének évenkénti jellemzése alapján.” (53).

Radák Olga a tanulók *érzelmi világának megfigyelését* vázolja. Abból az ismert tételből indul ki fejtegetésében, hogy a gyermek egyéniségének kifejlődésében elhatároló jelentősége van az érzelemlátnak. Az Erzsébet nőiskolában a szülőkkel együtt működve igyekeztek a gyermek érzésvilágát megismerni és így egyéniségéhez közelebb jutni. A szülőknek is kérdőíveket adtak kitöltés végett s ezáltal magukat a szülőket is (azoknak pedagógiai irányítást adva) bevonták a gyermekmegfigyelés munkájába.

Padányi-Frank Antal vizsgálódásai a tanulók akarati életének megfigyelésére és irányítására vonatkoznak. Meggyőződése, hogy a személyi lappal kapcsolatban nemcsak a tanulók akarati életének megfigyelése a feladatunk, de az akarati élet irányítása is. „A megfigyelés és az irányítás összetartozó munkák.” (60) A tanulók számoljanak be: *nem arról*, hogy mit *kellene* csinálniok, de *arról*, hogy *mit csináltak*? Tehát a valóság alapjára kell helyezkedniök.

Marcell Mihály a tanulók erkölcsi felfogásának tárgyára és módszerére utal előadásában. Hogyan igazodik a gyermek erkölcsé az örök normához? Megvan-e benne a kölcsönös segítségre való hajlam? van-e benne áldozatkészség szüleivel, tanítóival, a társadalommal, hazájával szemben? Van-e benne készség lemondásra, fáradtságra, társain való segítségre? milyen irodalmi műveket kedvel stb. „Ilyen alapon egyrészt elérhető, hogy igazi képet tudok adni a gyarmekről a személyi lap rovatalá, de ami ennél is több: erkölcsi életképet kapok, s ez az elemrajzolt emberkép sorozat *állandó lelki furdalással követeli, hogy a gondjaimba bízott gyermek erkölcsi életének tökéletesebb kialakítását feladatommak tekintsem.*” (73.)

Róder Pál a tanulók kötelességtudásának megfigyelésére ad gyakorlati tanácsokat: állapítsuk meg a kötelességtudás fokát, a beállott változás menetét; derítsük fel a *kötelességtudás indítóokait* és a *kötelességtudás megmulasztás okait*.

A tanulók egymás közötti magatartására vet világot Kemenes Illés előadása. A gyermekkort, melyben bizonyos tulajdonságok csak kibontakozóban vannak, a serdülő kort, a viharzónát, melyben „minden kamasz lelki képe egyforma” (80), nem látja ilyen vizsgálatra alkalmasnak. Annál fontosabbnak tartja az ifjúkornak megnyilvánulásait, „amikor megindul a férfivá levés folyamata, amikor a karakter kezd megszilárdulni, amikor már elvek jutnak uralomra a tanuló életében s életét ezek igazítják. Ebből következik az is, hogy a Személyi Lapnak kitöltése e korban kívánja a legnagyobb figyelmet s az e korban végzett lelkirajz adja a leghívebb képet vagy közelíti meg legjobban a valóságot s a tanuló jövőjére nézve, ennek van döntő értéke.” (80.) Kemenes előadása végén utal az *egyke gyermekek* aszociális gondolkodására s határtalan önzésére. Lengyel Dénes hozzászólásában hivatkozik arra, hogy a Toldy Gimnázium 1940-ben érettségizett növendékei között két egyke volt a vezető szellem: önképzőben, tánciskolában, cserkészetben vezető szerepet játszottak stb. (Ez a *kivételes* jelenség is Kemenes tételének általános igazságát bizonyítja.)

A tanulók külső magatartásának megítélését Zibolen Endre igen lényegesnek tartja. A külső magatartásnak szociális jelentőséget tulajdonít: „S már ez is kötelességévé teszi a nevelőnek, hogy figyelembe vegye és törődjék vele. Embertársainkkal való érintkezés, azok vezetése, emberekkel való bánásmód, még az értelmes engedelmesség is a külső magatartáson fordul meg, attól nyeri értelmezését... Ezek alapján mondhatjuk, hogy a Személyi Lapon szereplő külső magatartás (rendszeret, tisztaság, módor, fellépés) nem semmitmondó, jelentéktelen kifejezés. Mély és sokrétű értelme van, mert vele a tanuló testi és lelki életének bonyolult világát jellemezhetjük s minthogy számunkra leginkább hozzáférhető, a tanuló nevelésében elhatározó fontossága van.” (91.)

A *fejlődő egyén megismerésének módjairól* értekezik Domokos Lászlóné. Szinte szimbolikus jelentősége van annak, hogy éppen Domokosné előadása zárja be az előadássorozatot. Ő ott volt Nagy László munkaközösségében, mikor a gyermektanulmányozás, ez a fiatal tudomány, éppen a szép és erős egyéniség kialakulásának útjait egyengette. Az ő iskolájában negyedszázad óta végzik a megfigyelés munkáját s az idő minden esetre igazolta ezt a megfigyelő eljárást, mely évről-évre elmélyült, évről-évre jobban belegyökerezett a köztudatba és szinte észrevétlenül hódította meg a hivatalos köröket is. *Egyéniségkutatás, tehetségfejlesztés, pályaválasztás* háború után már nem hangzottak oly idegenül a hivatalos pedagógia előtt, mint a háborút megelőző évtizedben, mikor Nagy László már végigtekintett ennek a kérdésnek minden vonatkozásain s amikor még Domokosné „a Mester lábainál ülve” hallgatta a gyermektanulmányozás üde, felfrissítő igazságait. Az *Új Iskola* gyakorlata, Nagy László lélektani kutatásai, Nógrády Lászlónak a mesére vonatkozó gyűjtése, a gyermekmunkák, melyeket Ballai Károly a Gyer-

mektanulmányi Múzeumban gondosan összegyűjtött — mind ezeket az új igazságokat bizonyították. Domokosné nagy elégtétellel láthatja ma a Személyi Lap kiállításának hivatalos elrendelését és nagyon természetes, hogy több évtizedes tapasztalatai alapján maga is részt vesz a módszer vitájában. Finom megérzéssel különbözteti meg az adatgyűjtés menetét az intuiciótól, mely a morális érték atmoszféra kikutatása közben kell, hogy kibontakozzék a nevelőből. Domokosné szemében a fejlődő egyén megismerése szintetikus folyamat, mely a gyermeket környezetében, megélt multjának keretében vizsgálja. Tehát a nevelőt a szülők értékvilága is kell, hogy érdekelje. „Ha nem ismeri a háttért és nem veszi fel a harcot — élet vesz el a kezei között.” (94.) A tanuló egyéni felfedezésének következő lépése, hogy új növendékünkkel az első órán megiratjuk azt, amit ő maga élete legkiemelkedőbb eseményének tart. A magatartás jellemző vonásait az ifjúsági alakulatokban, játékban, munkában, szünetek alatt, órák alatt figyeljük meg. Az egyéni erők kollektív célokért való latbavetését hangsúlyozza Domokosné, mikor az ifjúsági szervezeteknek különös fontosságot tulajdonít.

„Az ifjúsági szervezetekben a személyi lapok vezetése szempontjából szükség van a *szabadság* és *őszinteség* teljes kifejtésére. Micsoda mozgató erő, szervező tehetség, nevelő energia bontakozik ki néha az ilyen szabad felelősséggel tevékenykedő ifjúságvérben. Hatása termékenyebb a tanárénál, mert példájával követésre indít, míg a tanár — már koránál fogva is — más világot jelent a tanulónak.” (95.)

Ugyanezért tulajdonít a *játéknak* is nagy fontosságot. A játék is azért fontos, amiért a diákszervezetek: a *szabadság* és *őszinteség* teljes kifejtéséért. Mert csak a szabadság és őszinteség kifejtése útján tud választani az ifjú az örök értékek között, melyeknek világával őt a tanulás kapcsolatba hozza. Így alakulnak ki irányító és meghatározó vezéreszméi:

„Mindenki ismeri az ifjúkorúak vitázó szenvedélyét: órákon át, éjfélig képesek eszmék értéke felett, nemzeti, társadalmi, vallási kérdések felett vitázni. Telítettek a rájuk szakadó élet jobbá formálásának, a bajok megjavításának, a világ megváltásának szent szenvedélyével. Diák-tanyák mélyén hangzanak el ezek a forró, apostoli szavak, nem a nevelők, nem az iskola, nem felnőttek jelenlétében, mert a megváltó gesztus épen ezek ellen irányul.” (96.)

Amiről Domokosné a jellem és értékvilág feltárásával kapcsolatban nyílt vallomást tesz, az a gyermektanulmányozás alapvető elvein nyugszik. *Aggodalmát sem hallgatja el* és mi annál inkább nem mellőzhetjük ezt, mert ha a személyi lapok vezetésének módszerét tizenhét értékes dolgozatban látjuk felvázolni, annál fontosabb tisztában lenni azzal, mi a személyi lapok vezetésének határozott és félreérthetetlen célja? Domokosné nem látja tisztán ezt a célt:

„A Rendtartás 18. §-a szerint „a tanuló helyes megítélésére szükséges megfigyelő és adatgyűjtő munka megkönnyítésére” szolgál. Az összes tanárok megfigyelésének adatait gyűjti össze folytató: agosan. Tartalma hivatalos titok. Azt nem tudjuk, hogy gyakorlati felhasználására a tanuló jövője érdekében és nemzeti szempontból gondoltak-e az in-

téző körök? Bármilyen legyen a középfokú iskolák személyi lapjainak közeli vagy távolabbi célkitűzése, az a rendeltetésük világos és vitathatatlan, hogy a nevelő szemét arra neveli, hogy tanítványában összetett, sokrétegű, különféle sorsviszonyokba állított egész embert lásson, aki nagyon sokkal többet jelent a közösségnek, a nemzetnek, önmagának azoknál a jegyeknél, amivel az iskola útrabocsátja". (97.)

Az a megállapítás, amit ezután tesz Domokosné („a tanulókról vezetett lélekrajz értelme és jelentősége egyelőre az, hogy a nevelő azokat neveltjeiről a velük való belső összeolvadásának fokmérőjeként állítja ki”), azt hiszem, őt magát sem elégítheti meg. S hogy tényleg így van, ez abból tűnik ki, hogy keresi az egyetemes megoldásokat:

„Lehet azonban a kérdésnek egyetemes jelentősége is. Lehet arra is gondolni, hogy a személyi lapok rendszeres vezetésével a nemzet szellemi erejével történő gazdálkodás *megoldatlan és beteg tüneteinek segítsünk*. Meg nem hallgatott tehetségek, munkaterülethez nem engedett kiválóságok, mellőzött, félreállított, *hallgatásra kárhóztatott* puritán, önzéretes, *erős egyéniségek*, akik nem kilíncselnek és nem könyökölnek, kis ország keretében, amilyen a mienk, *egy veszített háború katasztrófáját jelentik*". (97.)

Az egyetemes jelentőségnek ez a kidomborítása nagyon helyén való, nemcsak mert Nagy László tanításának ősforrásából táplálkozik, de biztosan azért is, mert az író meggyőződéséből fakad. A szellemi erőkkel való rossz gazdálkodás jobb irányítása szabta meg Nagy László kutató és közönség-nevelő munkáját az 1920–30-as évek között. *Gyermekrajzok kiállítása, tehetségkutatás, pályaválasztás helyes kiválasztás* — ezek voltak a jelzett években Nagy László közvetlen gyakorlati célkitűzései.

Ha Domokosné azt állapítja meg (98.), hogy a nevelés célja a lelki erők teljes kibontakoztatása, hogy az ifjúsági szervezetekben szükség van a szabadság és őszinteség teljes érvényesülésére (95) s ha úgy véli, hogy az egyén erkölcsi tiszteletének élő volta legjobban a csoportmunkák, illetőleg a közösség keretében nyilvánul meg —, akkor nincs benne semmi kétség, hogy *magának a szelekciónak is az egyéni erők alapján a közösség érdekében, szabadon és őszintén, minden mellékgondolat nélkül kell érvényesülnie, hogy elkerüljük a Domokosné által vizírozott gyanánt felidézett katasztrófát*.

A köznevelés belső egysége és a nemzeti egység c. tanulmányában írta Imre Sándor (1915): „Engedtünk elveszni törekvéseket és embereket”. Ez a megállapítás nemcsak nagy mulasztások jelzője, de nagy feladatok útmutatója is volt. Negyedszázad után — legalább a látszat szerint — rájöttünk arra, hogy vigyázni kell a törekvésekre és az emberekre. Ha ez a ráeszmélés igazán őszinte, akkor a személyi lapok rendszere igazán új kort fog megnyitni. Olyan kort, melyben az egyén nem a priori meghatározottságok erejénél fogva, de képességeinek szabad és őszinte kifejtése révén, belső meggyőződésből szolgálja a közösséget.

Kemény Gábor.